

УДК 351.84:338.49

Н. Ковальська

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЩОДО ДЕРЖАВНОГО ЗАМОВЛЕННЯ НА ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ СФЕРИ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ ПОСЛУГ

Визначено головні проблеми кадрового забезпечення сфери соціально-побутових послуг. Проаналізовано чинники впливу на процес формування державного замовлення на підготовку фахівців сфери соціально-побутових послуг. Охарактеризовано сучасний стан державного замовлення на підготовку фахівців сфери соціально-побутових послуг.

Ключові слова: державне замовлення, система освіти, сфера соціально-побутових послуг, кадрове забезпечення.

Потребу в фахівцях сфери соціально-побутових послуг в Україні обумовлює орієнтація на “сервісну державу” та розвиток пріоритетного напрямку розвитку вітчизняної економіки – малого бізнесу, який не потребує значних капіталовкладень, надає можливість швидкого повернення коштів, мобільно реагує на нове та прогресивне. Сфера соціально-побутових послуг може забезпечити місцем роботи велику кількість фахівців. Особливо це актуально в контексті останніх державних документів, зокрема Закону України “Про зайнятість населення”, Стратегії державної кадрової політики України на 2011 – 2020 рр., Програми економічних реформ України на 2010 – 2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” тощо.

Проблеми кадрового забезпечення та формування державного замовлення на підготовку фахівців різного галузевого спрямування досліджувалися В. Бесчасним, А. Горшковою, С. Ніколаєнко. Певні аспекти функціонування сфери соціально-побутових послуг висвітлено в працях Г. Дробишева, В. Герасимової, Ю. Ткаченко та інших.

Мета статті розглянути сучасний стан державного замовлення на підготовку фахівців сфери соціально-побутових послуг, зокрема галузі знань “Сфера обслуговування”.

Політика соціальної держави повинна бути спрямована на задоволення матеріальних, соціальних і духовних потреб індивіда, а реалізація соціальної орієнтації економіки – насамперед на підпорядкування виробництва споживачеві, задоволення і стимулювання соціальних потреб населення. Саме у динаміці та структурі сфери послуг можна побачити конкретні зміни у відношенні соціальних послуг, які забезпечують економічне зростання, соціальну забезпеченість та гуманізацію економіки. У цьому аспекті розуміння соціальної послуги відмінне від терміна “соціальне забезпечення”, який містить у собі ідею пасивного життєустрою і не містить сучасних цінностей нового соціально-економічного порядку, суттєвим аспектом чого є ринкові відносини з наявною індивідуальною ініціативою. Особливу складність соціальному типу діяльності надає наявність двох взаємопов’язаних форм: суспільного виробництва та його індивідуального самовідтворення в сфері побуту [1].

На думку Г. Дробишева, В. Герасимової, особливості побутових послуг дозволяють виділити їх зі складу послуг, визначивши як послуги, спрямовані на

задоволення повсякденних, життєво важливих потреб людини, які забезпечують його нормальну життєдіяльність, поліпшують побут і якість життя, які є невід'ємним атрибутом сучасного способу життя людини [2]. Тому у сучасних дослідників – як вітчизняних, так і зарубіжних – уже немає сумнівів у тому, що “побутові послуги розглядаються як соціально вагомі змішані блага, що мають певні властивості благ суспільного надбання” [3]. Соціальна значущість побутових послуг – у можливості вивільнити час та задоволенні потреб, які є первинними, але не завжди можуть бути задоволенні самообслуговуванням за різними причинами.

Оскільки за рахунок побутових послуг забезпечуються основні потреби людини, а також здійснюється формування самої особистості, вони є “соціальними” не лише завдяки реалізації в соціальній сфері, а завдяки суспільній значущості і існуванню в інтересах суспільства. Таким чином, до основних індикаторів рівня соціального розвитку території країни можна віднести і рівень надання послуг сферою соціально-побутових послуг.

Аналізуючи властивості побутових послуг, нами окреслено низку критеріїв, які дають змогу охарактеризувати сферу соціально-побутових послуг:

- роль у суспільстві та в інфраструктурі економіки – задоволення споживчих потреб населення;
- місце у суспільному виробництві – спрямованість на особисте споживання;
- матеріаломісткість послуг – корисний соціальний та економічний ефект у матеріальній і нематеріальній формах;
- соціальний статус клієнтури – задоволення побутових потреб всіх верств населення;
- тип задоволення потреби – задовольняється конкретна побутова потреба людини;
- соціальна значущість – забезпечення нормальної життєдіяльності особистості, поліпшення побуту і якості життя, збільшення частки вільного часу людини для заняття іншою діяльністю (культурною, спортивною, професійною тощо);
- частота виникнення потреби – ритмічність або періодичність;
- ступінь контакту з клієнтами – високий;
- рівень комерціалізації послуг – платна або безкоштовна;
- тип надання послуги – основна або допоміжна (в структурі підприємства);
- комплексність надання послуг – найчастіше комплексні, тобто набір групи послуг.

Таким чином, ми вважаємо, що сфера соціально-побутових послуг об'єднує організації, установи, заклади різних форм власності і приватних осіб, які задовольняють потреби індивідів у процесі надання як основних або допоміжних, конкретних побутових послуг на платній або безкоштовній основі.

Реальне замовлення ринку праці України ґрунтується на поточному та перспективному стані національної економіки, для системи освіти відкладено в часі. Можливості освіти задовольнити попит виявляються лише після того, як дипломований фахівець “виходить” на ринок праці. Створення єдиної площини підготовки кваліфікованих кадрів різних освітньо-кваліфікаційних рівнів для сфери соціально-побутових послуг дасть змогу цілісно вирішити питання її кадрового забезпечення.

На сьогодні головними проблемами кадрового забезпечення сфери соціально-побутових послуг можна назвати:

- “не престижність” професій побутового напрямку;
- недостатню кількість кваліфікованих кадрів, їх “застарілість за віком”;
- відсутність системної підготовки кадрів в контексті “неперервної освіти”;
- спрямованість сфери соціально-побутових послуг на малий бізнес, що обумовлює обмежені можливості підприємців готувати собі кадрів на платній основі;
- недостатня структурованість напрямів підготовки фахівців, які не охоплюють увесь спектр можливих напрямів діяльності сфери соціально-побутових послуг;
- відсутність налагодженої системи перепідготовки робітничих кадрів та засвоєння суміжних професій;
- низьку ефективність профорієнтаційної роботи щодо залучення фахівців у сферу соціально-побутових послуг.

Чинниками, які призводить до невідповідності попиту та пропозиції на ринку праці України, на думку А. Горшкової, є “ринкова домінанта формування замовлення для освітніх установ, а також низька частка об’єктивності у сформованому соціальному замовленні, недостатність корекції, що реалізується за допомогою державного замовлення”. Аналізуючи схему формування замовлення для системи освіти, наведену дослідницею, можна стверджувати, що процес формування замовлення для системи освіти знаходиться під впливом:

– соціального замовлення, яке формує соціальна система з заданим рівнем потреб її елементів, яка знаходиться під впливом чинників: суб’єктивних (моди як відображення потреби в новизні, престижу як задоволення потреби в повазі та визнанні, врахування чужого успішного досвіду) та об’єктивних (покликання як реалізація потреби в самоактуалізації особистості, аналіз та прогноз майбутнього стану економічної системи, виявлення попиту на працю);

– поточного “економічного” замовлення, яке залежить від економічної системи з заданою галузевою структурою та рівнем технологічного розвитку характеристики (її поточного та програмного стану). Саме програмний стан національної економіки, інноваційно-інвестиційна модель “випереджальної модернізації” та високотехнологічна економічна структура під впливом системи державного управління та об’єктивних чинників формування замовлення, опосередковано впливають на систему освіти через “програмоване в результаті розробки і реалізації державної стратегії соціально-економічного розвитку “економічне замовлення”;

– “коригувального” державного замовлення від системи державного управління [4].

Слушним є зауваження дослідниці, що “якщо різниця між поточним та програмним станами економічної системи велика, реакція системи освіти стає значимим чинником реалізації сформованої стратегії соціально-економічного розвитку. Так, якщо система освіти не встигне трансформуватися, то новий стан економічної системи так і не стане реальністю” [5].

Державне замовлення традиційно формується за заявками ВНЗ, які побудовані, здебільшого, на суб’єктивному баченні регіональних потреб, можливості залучити абітурієнтів та отримати прибутки від навчання за кошти фізичних та юридичних осіб. Погодження проектних пропозицій ВНЗ органами місцевої влади, перед поданням

МОН України, частіше є формальним актом. На думку С. Ніколаєнко, підготовка фахівців за кошти держави має бути головним інструментом регулювання в системі “вища освіта – ринок праці”. Хоча, зауважує науковець, цей інструмент працює за радянською системою, де у визначенні спектру і обсягів підготовки фахівців спостерігається монополія Міністерства економіки. Хоча порядок формування і розміщення державного замовлення на підготовку фахівців і контролю за його виконанням повинен враховувати “прогнозовані зменшення чисельності випускників загальноосвітніх шкіл, регіональні потреби у фахівцях з вищою освітою та потреби галузей економіки загальнодержавного значення, можливості працевлаштування випускників” [6].

На підставі аналізу досвіду зарубіжних країн можна стверджувати, що для більшості країн Заходу підґрунтям для державного замовлення є поточні потреби економіки, а особисті потреби громадян в освітніх послугах задовольняються за власний рахунок.

Доцільно зазначити, що формування державного замовлення в Україні за існуючої дійсності – це, здебільшого, лише спосіб розподілу чиновниками бюджетних коштів без урахування багатьох чинників, існуючих тенденцій на ринку праці. Основні критерії, згідно з якими нині відбувається формування державного замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних і робітничих кадрів, визначені наказом Міністерства економіки “Про внесення змін до наказу Міністерства економіки України від 03.10.2005 № 314” № 1024 від 17.09.2009 р. [7]. Відповідно до нього, критеріїв формування державного замовлення з підготовки фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації, перепідготовки та підготовка кадрів (післядипломна освіта) належать:

- вплив на підвищення освітнього потенціалу України, задоволення потреб (прийом кваліфікованих робітників, фахівців за бюджетні кошти, осіб; сукупний обсяг студентів, що вступили у вищі навчальні заклади за рахунок усіх джерел фінансування, осіб);

- питома вага студентів, прийнятих до вищих навчальних закладів за бюджетні кошти, у загальній кількості абітурієнтів; питома вага аспірантів, докторантів, у загальній кількості вчених із певної галузі; питома вага учнів професійно-технічних навчальних закладів, що отримали повну загальну середню освіту, у загальній кількості учнів професійно-технічних навчальних закладів тощо);

- задоволення потреб усіх сфер суспільного життя України фахівцями (задоволення потреби фахівцями з вищою освітою та науково-педагогічними кадрами з урахуванням особливостей сфер суспільного життя в структурі працездатного населення; питома вага науково-педагогічних кадрів, у загальній кількості фахівців із вищою освітою певної галузі; питома вага кваліфікованих робітників у загальній кількості робітників певної галузі; питома вага фахівців, що підвищили свою кваліфікацію або пройшли перепідготовку, у загальній кількості фахівців певної галузі тощо; обсяг випуску фахівців, аспірантів, докторантів, кваліфікованих робітників за бюджетні кошти, осіб);

- вартість послуг із підготовки одного фахівця, аспіранта, докторанта та кваліфікованого робітника, підвищення кваліфікації та перепідготовки одного фахівця за бюджетні кошти (середньорічна вартість підготовки одного фахівця в розрізі освітньо-кваліфікаційних рівнів (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр), за формами

навчання (денна (очна), вечірня, заочна, дистанційна, екстернатна), тис. грн; середньорічна вартість підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки одного фахівця в розрізі напрямів підготовки, тис. грн; середньорічна вартість підготовки одного аспіранта, докторанта в розрізі галузей науки та за формами навчання, тис. грн; середньорічна вартість підготовки одного учня у професійно-технічному навчальному закладі в розрізі професій, тис. гривень; середньорічна кількість студентів із визначенням вартості підготовки за кожним освітньо-кваліфікаційним рівнем та напрямом підготовки).

“Система державного замовлення є вагомим засобом регулювання соціально-економічних процесів, що має велике значення для успішного розвитку науково-інноваційної системи країни”, а “держава тривалий час є першочерговим замовником на підготовку кваліфікованих кадрів” [8]. На ефективність критеріїв суттєво впливає відсутність налагодженої системи моніторингу поточних та перспективних потреб ринку праці, науково обґрунтованої методики визначення реальної потреби як державного так і приватного секторів економіки та сфери послуг. Хоча за останні роки робилися певні спроби, зокрема В. Бесчасним запропоновано методичні підходи до розрахунку прогнозованої потреби у фахівцях МВС України.

Можна погодитись з думкою, що в системі державного замовлення існують і певні парадокси. “Кабмін поклав функції спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань формування державного замовлення на Міністерство економічного розвитку і торгівлі. На це міністерство також покладено... контроль за виконанням державного замовлення. Тобто на практиці виходить, що воно само себе й контролює. Рахункова палата України виявляє диспропорції і порушення вже постфактум, коли нічого виправити не можна, а можна лише покарати (і то не завжди) винуватців” [9].

Підготовка фахівців сфери соціально-побутових послуг здійснюється в межах декількох галузей знань, зокрема “сфери обслуговування”. У 2013 р. відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України “Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб у 2013 році” № 362 від 20.05.2013 р. [10], щодо галузі знань “Сфера обслуговування”, за освітньо-кваліфікаційними рівнями, замовлення складало на:

– молодших спеціалістів – зросло до 1420 осіб (майже на 3% порівняно з 2012 р. та 7% – 2011 р. відповідно);

– бакалаврів – становило 1090 осіб. Зазначимо, що за останні роки обсяг держзамовлення не має чіткої тенденції – порівняно з 2012 р. його зменшено на 8%, а відносно 2011 р. збільшено на 5,5%;

– спеціалістів – зменшилось до 440 осіб. Порівняно з попередніми роками це дорівнювало 21% та 25% відповідно;

– магістрів – зростання до 286 осіб. Простежується чітка тенденція до збільшення держзамовлення – на 5,6% до 2012 р. та на 15% до 2011 р.

Таким чином, можна стверджувати, що постійне зростання держзамовлення спостерігається на підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем “молодший спеціаліст” та “магістр”. Доцільно принагідно зазначити, що коливання в кількості замовлення на “спеціалістів” може бути пов’язане з поступовим переходом на засади Болонського процесу.

Показово, що державне замовлення на підготовку робітничих кадрів у межах відповідного напрямку підготовки, порівняно з попереднім роком, збільшилося на 346 осіб (до 12 382 осіб), а середньорічний контингент становить 22 755 осіб. Для державного бюджету орієнтовна середня вартість підготовки одного кваліфікованого робітника дорівнює 14 915 грн.

Порівняння цих показників за останні роки відображено на рис. 1.

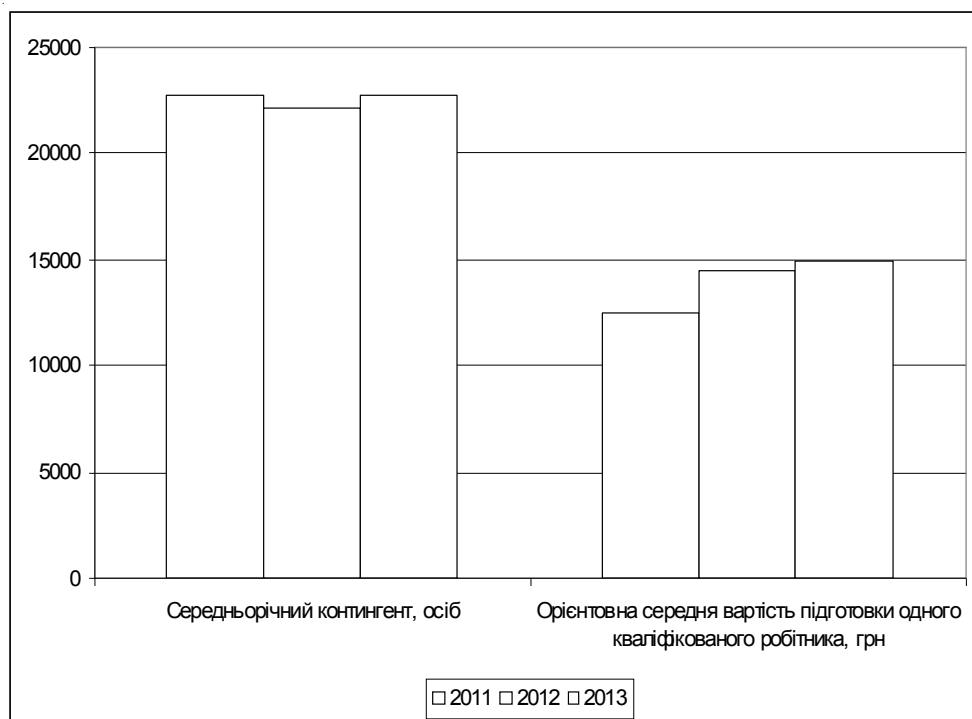

Рис. 1. Характеристика підготовки робітничих кадрів у межах держзамовлення

Якщо відобразити держзамовлення на підготовку робітничих кадрів у розрізі областей України, то вочевидь спостерігається збільшення (порівняно з 2012 р.) потреби у відповідних фахівцях у м. Києві, Чернівецькій, Харківській, Львівській, Запорізькій та Вінницькій областях. Хоча протягом 2011 – 2013 рр. лише Чернігівська область “замовляє” одну й ту саму кількість фахівців, а в інших випадках ми бачимо (рис. 2) нестійку динаміку (збільшення – зменшення).

Висновки

Отже, система освіти орієнтується на соціальне замовлення, яке обумовлюється престижем професії, модою та іншими суб’єктивними чинниками. Державне замовлення нині є “коригуючою” складовою, яка повинна враховувати прогнозоване зменшення чисельності випускників загальноосвітніх шкіл, загальнодержавні та регіональні потреби у фахівцях певного спрямування та потреби галузей економіки України.

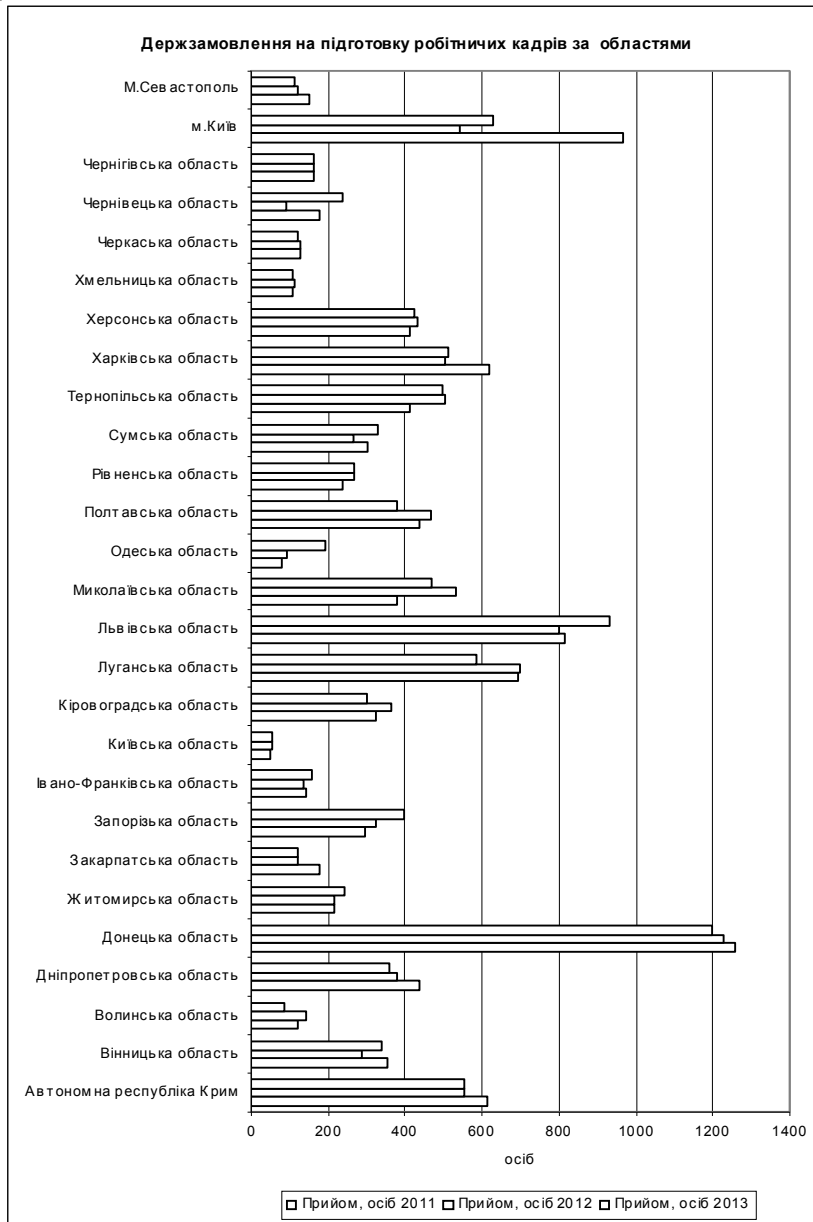

Рис. 2. Державне замовлення на підготовку робітничих кадрів у розрізі областей (2011 – 2013 рр.)

Державне замовлення на підготовку фахівців сфери соціально-побутових послуг не має чітко визначеної динаміки і суттєво коливається (збільшення – зменшення) з року в рік у межах освітньо-кваліфікаційних рівнів. Головна причина вказаної незбалансованості, на нашу думку, – відсутність чіткого бачення перспективного розвитку сфери соціально-побутових послуг.

Література

1. Родина О. И. Институционально-рыночный механизм управлением социальных услуг региона [Текст] : дис. ... д. эк. наук : 08.00.05. / О. И. Родина ; Рост. гос. эконом. Ун-т, Шахты. — [Б. г. : б. и.], 2007. — 425 с.
2. Дробышев Г. Н. Институциональный механизм регулирования рынка бытовых услуг как экономической системы [Текст] : монография / Дробышев Г. Н., Герасимова В. В. — Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. — С. 62, 63.
3. Ткаченко Ю. О. Особливості розвитку ринку побутових послуг в регіонах України [Електронний ресурс] / Ю. О. Ткаченко. — Режим доступу : <http://www.ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/679/1/Tkachenko.pdf>.
4. Горшкова А. С. Державний механізм забезпечення коеволюції економіки та освіти як соціальних інститутів [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Горшкова Ася Семенівна ; Донец. держ. ун-т упр. — Донецьк : [б. в.], 2012. — С. 10.
5. Там само. — С. 9.
6. Ніколаєнко С. М. Управління якістю вищої освіти: тенденція, аналіз і тенденції розвитку [Текст] : монографія / С. М. Ніколаєнко. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. — С. 208; 215.
7. Про внесення змін до наказу Міністерства економіки України від 03.10.2005 № 314 [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економіки № 1024 від 17.09.2009 р. — Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=141390&cat_id=32854.
8. Становлення економіки України у післякризовий період: ризики та проблеми розвитку : у 2 ч. Ч. 1 / за ред. д. е. н., проф. О. О. Непочатенко. — Умань : Видавець "Сочинський", 2012. — 416 с.
9. Онищенко О. Страшенна таємниця держзамовлення / О. Онищенко, Л. Суржик / / Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. — 2011. — № 33. — Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/strashenna_taymnitsya_derzhzamovlennya.html.
10. Про внесення змін до наказу Міністерства економіки України № 314 від 03.10.2005 р. ...

N. Kovalska

ANALYSIS OF MODERN STATE OF STATE ORDER FOR TRAINING SPECIALISTS FOR SOCIAL AND HOUSEHOLD SERVICES SPHERE

The main problems of staffing for the social and household services sphere are defined. The factors of influence on the process of state order formation and training of specialists of social and household services sphere are analysed. The current state of state order for training of specialists in social and household services sphere is characterized.

Key words: state order, the education system, sphere of social and household services, staffing.